

शिक्षणाच्या माध्यमातून तरुणांचे सक्षमीकरण

प्रा. विजय एम. घुबले

सहाय्यक प्राध्यापक
मातोश्री मुंदाफळे समाजकार्य महा.
नरखेड, जि. नागपूर
महाराष्ट्र भारत

प्रस्तावना:

लोकसंख्येचा लाभांश हा कोणत्याही राष्ट्रावर कधीही बोजा नसतो तर संधीची खिडकी असते. अशा वेगवेगळ्या लोकसंख्येच्या लाटा ज्याला लोकसंख्येचा लाभांश असे म्हटले जाते त्याने अनेक पूर्व आशियाई देशांत जसे की कोरियन प्रजासत्ताक, अलिकडच्या काळात आर्थिक विकासाला चालना दिली असून आमच्या बाबीतीतही दिली असून आमच्या बाबतीतही जर त्यांचे मजबुतीकरण आणि सक्षमीकरण केले तर हेच सिद्ध होईल.

जगातील दुसऱ्या क्रमांकांच्या लोकसंख्येचा देश असलेल्या भारतात अगदी एकूण लोकसंख्येच्या 50 टक्के लोक हे 25 वर्षे वयाच्या आतील असून आणखी दोन वर्षातच भारत जगातील सर्वात तरुण देश होईल ज्या तीन चतुर्थांश लोकसंख्या ही 25 व वर्षे वयाच्या आतील असेल. आमच्या लोकसंख्येची सोन्याची खाण आणि भारताच्या 34 टक्के सकल राष्ट्रीय उत्पन्नास जबाबदार असलेला हा भाग योग्य शैक्षणिक पायाभूत सुविधा, योग्य कौशल्याचा विकास आणि रोजगार मिळवण्यासाठी अथवा आपल्या वैयक्तिक, सामाजिक आणि देशाच्या विकासासाठी व्यवसाय करण्यासाठी पुरेशा संधी यांची निश्चितच मागणी करणार आहे.

लोकसंख्येचा लाभांश हा कोणत्याही राष्ट्रावर कधीही बोजा नसतो तर संधीची खिडकी असते. अशा वेगवेगळ्या लोकसंख्येच्या लाटा ज्याला लोकसंख्येचा लाभांश असे

म्हटले जाते त्यानेअनेक पुर्व आशियाई देशांत जसे की कोरियन प्रजासत्ताक, अलिकडच्या काळात आर्थिक विकासाला चालना दिली असून आमच्या बाबतीतही जर त्यांचे मजबुतीकरण आणि सक्षमीकरण केले तर हेच सिद्ध होईल. सक्षमीकरण म्हणजे मूल्ये अंगी बाणवण्याची प्रक्रिया असून ती मूल्ये आत्मसात करणाऱ्या व्यक्ती म्हणून समाजाने बाळगलेली मूल्ये आणि आदर्शानुसार समाधानकारक आयुष्य जगणे शक्य होईल. विशेषतः भारतीय परिस्थितीत युवकांचे सक्षमीकरण केवळ राष्ट्राच्याच नव्हे तर वैयक्तिक विकासाकरताही आवश्यक असून युवकांना हक्कांना प्रोत्साहन, युवक उपक्रम आणि त्यांचा सामुदायिक निर्णयातील सक्रीय सहभाग याद्वारे त्याचा पाठपुरावा करता येईल.

युवक सक्षमीकरणाची गुरुकिल्ली ही त्यांना शिक्षित करून रोजगारक्षम बनवणे ही आहे. कोणत्याही देशातील युवकांचे सक्रीय हात आणि मेंदूच्या भूमिकेशिवाय आपण त्या देशाच्या शाश्वत विकासाबाबत बोलू शकत नाही. संधीचा अभाव म्हणजे त्यांना समाजाच्या बाहेर बसवण्यासारखे असून जी गाडी कधीच येणार नाही त्या गाडीसाठी रूळांवर वाट पहायला लावण्यासारखे आहे.

युवक सक्षमीकरणाचे आधारस्तंभ :-

भारतातील तरुणांचे शाश्वत सक्षमीकरण मूलतः खालील चार स्तंभावर स्थिर राखता येईल.

- शिक्षण
- कौशल्य आणि रोजगार
- स्वभावात मूगामी बदल
- सरकारी धोरणे आणि पुढाकार

परिवर्तनशील भारताचा दृष्टीकोन केवळ मनुष्यबळ आणि विकास ;डभ्क्द्ध मंत्रालयाया सर्वांसाठी दर्जेदार शिक्षण या बोधवाक्यानेच साकार होणार असून आपल्या शिक्षण

व्यवस्थेत कोणत्याही शिक्षण व्यवस्थेचे मूलभूत गुणधर्म जसे ि उपलब्धता, समानता आणि उर्जाच्या मागोमाग बुद्धीमत्ता आणि कौशल्य चालना यांचा योग्य समावेश असेल तर आपल्या विकसनशील राष्ट्राला नव्याने आकार देता येईल.

सध्याच्या परिस्थितीत उच्च शिक्षणातील (HE) भारतातील नावनोंदणीचा दर खूपच खाली म्हणजे जागतिक 28 टक्के दराच्या तुलनेत अवधा 22 टक्के असून चीन (28 टक्के), ब्राझील (36 टक्के), इंग्लंड (59 टक्के) या इतर विकसनशील देशांच्या तुलनेतही खूप कमी आहे. आणखी दोन वर्षात म्हणजे 2020 मध्ये जेव्हा देशाची लोकसंख्या (25 वर्षांच्या आतील) जगातील सर्वोच्च असेल तेव्हा आपला जीईआर फक्त 30 टक्के इतका वाढवण्याचा आपला उद्देश असून उच्च शिक्षण उपलब्ध करून देणाऱ्या तृतीय शिक्षणाच्या सध्याच्या संस्थांची संख्या किमान दुप्पट केल्यासच साध्य होवू शकतो. आपले स्वप्न साकार करण्यास ही जी तफावत आहे ती खरोखर त्रस्त करणारी आहे. खासगी अभियांत्रिकी संस्था आणि विद्यापीठांची संख्या भूछत्राप्रमाणे वाढत असतांनाही देशातील वैज्ञानिक आणि अभियंत्यांची घनता मात्र जगातील सर्वात खाली आहे. दर्जेदार शिक्षणाचे उद्दिष्ट केवळ सर्वासाठी शिक्षण याच मार्गाने साध्य करता येणार आहे.

भारत धर्मनिरपेक्ष आणि लोकशाही देश असल्याने जात, लिंग, प्रांत, वय आदि मुद्यांवर तुकडे पडले असून त्यामुळे सर्व नागरिकांना उपलब्ध शिक्षण स्रोतांची संधी समानरित्या मिळण्यास अडथळा होतो आणि व्यवस्थेला त्याची इच्छित फलप्राप्ती होऊ देत नाही. दर्जेदार शिक्षणाबाबत आम्ही बोलण्यापुर्वी हे खड्डे बुजवण्याची गरज आहे. दुसऱ्या बाजूनेही असमानता आहे. जेव्हा उच्च शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांकडून विषयांची निवड केली जाते. सर्वाधिक मागणी एअसलेले विषय म्हणजे कला व मानवता (सुमारे 35 ते 40 टक्के) असून त्याखालोखाल वाणिज्य व व्यवस्थापन (अंदाजे 20 ते 25 टक्के) आहे तर मूलभूत व उपयोजित विज्ञानाला (अंदाजे 19 ते 21 टक्के आणि 15-16 टक्के) सर्वात शेवटी प्राधान्य दिले जाते. विद्यार्थ्यांच्या या विषय निवडीतील विषमतेबाबत चौकशी केल्यावर समोर आलेली कारणे आश्चर्यकारक आणि सरकार तसेच शिक्षण क्षेत्रातील धुरीणांसाठी निश्चित डोळे

उघडणारी आहेत. अभ्यासक्रमातील लवचिकता, कौशल्य वर्धनाची – मग ते सोपे असो वा कठीण– संधी, विद्यार्थ्यांना कॅम्पसमध्ये अंतर्गत आणि इतर कॅम्पसमध्ये सहज जाण्याची सोय, कामाच्या जगातील उपयुक्तता व सर्वांच्या वर रोजगारक्षमता यावर विषयांचा प्राधान्यक्रम आधारित आहे.

गेल्या दोन दशकांत व्यावसायिक पदवी घेण्यासाठी देशात लाट आली असून त्याचा परिणाम एआयसीटीई,यूजीसी आणि इतर नियामक संस्थाकडून उदारहस्ते सुमार दर्जाचे व्यावसायिक शिक्षण पसरणाऱ्या इमारतींची प्रवेशद्वारे बळजबरीने बंद करणाऱ्या उत्पादन प्रतिबंध चक्र तयार होण्यात झाला आहे. तांत्रिक आणि व्यावसायिक संशोधन व सर्जनशीलता या मार्गाने देशाचा विकास घडवण्यासाठी सरकारने घेतलेल्या पुढाकारानेच या लाटेला स्वाभाविकपणेच चालना देण्यात आली होती परंतु दर्जेदार शिक्षणाच्या अभावामुळे देशाला इच्छित उद्दिष्ट साध्य करण्यास काहीच मदत झाली नाही. देशाचा आर्थिक विकास हा मूलतः सेवा क्षेत्रावर आधारित (66.1 टक्के) असून ज्यात सर्वोच्च दर्जाचे संभाषण वगैरे सॉफ्ट स्किलची (कौशल्य) आवश्यकता असून तंत्रज्ञान क्षेत्रातील आगामी योगदानात (9.2 टक्के) सॉफ्ट आणि हार्ड अशा दोन्ही कौशल्याची गरज असते जेथे आजचे युवक मालकांचे समाधान करतील इतक्या आवश्यक कौशल्याने परिपूर्ण नाहीत. एक तृतीयांशाहून कमी भारतीय अभियांत्रिकी पदवीधर व मूलभूत विज्ञान व इतर शाखांमधील फक्त 5 टक्के विद्यार्थी रोजगारक्षम आढळले आहेत. ही गोष्ट पचनी पडण्यास अवघड आहे. यामुळे आमच्या शिक्षणाच्या दोन प्रतिष्ठित शाखा आपली चमक घालवून बसल्या आहेत.

शिक्षणापर्यंत प्रवेश आणि समानता या दोन प्रमुख संख्यात्मक मुद्यांनंतर तिसरा मुद्दा शिक्षणाचा गुणात्मक पैलू हा येतो. आमच्या देशातील सुमार दर्जाचे शैक्षणिक मानक प्रचलित असलेल्या परिस्थितीचा फायदा उठवण्यासाठी विकसित देशांनी भारतीय अर्थव्यवस्थाच नव्हे तर इथली बुद्धीमत्ताही पळवून नेऊन आपला संधीसाधूपणा सिद्ध केला आहे. दरवर्षी दर्जेदार शिक्षणाच्या शोधात परदेशी जाणाऱ्या भारतीय विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत आहे विद्यमान शैक्षणिक पद्धतीत विशिष्ट सुधारणा करून हे मागे फिरवता येईल. सर्वात जुनी आणि विशाल

अशी शिक्षण व्यवस्थेची स्टेट ऑफ द आर्ट पद्धतीने फेररचना उकरण्यासाठी थोडयाशा नावीन्यपूर्ण संशोधन व सर्जनशीलतेची गरज आहे.

भारताची विद्यमान शिक्षण व्यवस्था अगणित मर्यादांसह अडथळ्यांची शर्यतीत अडकली आहे.

समस्या :-

• **दर्जेदार व प्रेरित शिक्षक आणि गुरूंचा अभाव :** देशातील सर्वात जास्त निराशादायक, कमी वेतनमान असलेले आणि सर्वात कमी मान्यता असलेल्या व्यवसाय.

• **प्राध्यापकांचा अभाव अथवा तात्पुरती नियुक्ती :** देशातील बहुतेक अगदी अग्रगण्य संस्थांमध्येही नियमित प्रमुख, मुरब्बी प्राध्यापक आणि अनुभवी संशोधकांच्या खुच्यन्न रिकाम्या असून एक तृतीयांश शिक्षकांची पदे रिक्त आहेत.

• **विशेषतः सरकारी संस्थामध्ये निधीचा अभाव :** ही सर्वात मोठी त्रुटी असून सांघिक संस्थांमधील एकूण जागापेक्षाही अधिक संख्येने युवक सरकारी संस्थांमध्ये नोंदणी करत आहेत.

• **जीडीपीत (3.3 टक्के) सर्वात शेवटी प्राधान्यक्रम असलेले क्षेत्र असल्याने जगातील सर्वात मोठी शिक्षण व्यवस्था म्हणजे केवळ जास्त आवाज करणारे पोकळ जहाज झाले आहे.**

• **राजकीय व नोकरशाही रचनेचा हस्तक्षेप व ताबा.**

• **ज्येष्ठ शिक्षणतज्ञ आणि संशोधकांची आपला दृष्टीकोन अंमलात आणण्यातील अक्षमता.**

• **कालबाह्य आणि बंदिस्त अभ्यासक्रम, अभ्यासक्रमात एकसंधतेचा अभाव, पारंपारिक अध्यापनाशास्त्राची असमर्थता आजच्या तंत्रज्ञानस्नेही युवकांना मागे खेचते, विशेषतः मूलभूत विज्ञानात प्रयोगशाहेवरील किमान आधारित शिक्षण यामुळे शिक्षण केवळ काळयापाढ्या रंगातील होते आणि युवकांचा अशा व्यवस्थेत शिक्षण घेण्यातील मूळचा रस संपतो. मूलभूत**

विज्ञानातील उच्च शिक्षण घेण्याच्या जीईआरमध्ये झपाट्याने घट होण्याचे हे मुख्य कारण आहे.

● **बंदिस्त दृष्टीकोन** : तयार करण्यात आलेल्या अभ्यासक्रमामुळे आजचा युवक साक्षर होती परंतु समग्र विकासाने शिक्षित होत नाही. शिक्षण प्रदान करतांना अंतःविषयांच्या अभावामुळे तरुण आपले ज्ञान वास्तविक जगात अंमलात आणण्यास असमर्थ ठरतात.

● सांघिक निधीपुरवठा होत असलेल्या संस्था वगळता उच्च शिक्षणसंस्थांना साधनसंपत्तीचा अपुरा पुरवठा.

सहभागाचा अभाव :-

कर्मचारी व मालकाचा सहभागातील अभाव : अभ्यासक्रम तयार करण्याचे काम शतकांपासून सुरु असून ते जेष्ठ शिक्षणतज्ञ अथवा नोकरशहा करत असतात ज्यांना शिक्षण व्यवस्थेच्या उत्पादनांशी काही देणेघेणे नाही. उद्योग, प्रयोगशाळा, वाणिज्य आणि व्यवसाय व कोणत्याही भागधारकाशी अभ्यासक्रमाची रचना करतांना चर्चाविनिमय केला जात नाही. याची परिणती अधिकाधिक रोजगारास अक्षम अशा शिक्षित तरुणांमध्ये होत जे देशाची संपत्ती ठरण्याऐवजी देशावर बोजा ठरू शकतात.

वरील सर्व गोंधळाची परिस्थिती असतांनाही विज्ञान व तंत्रज्ञान आणि कला व मानवता यातील आमचा युवक प्रगती करत आहे. आयआयटी, ऐम्स, आयआयएसईआर, आयएमटेक, आयआयएससी, आयआयएम्स या देशातील सर्वोच्च संस्था जगातील सर्वोच्च संस्था जगातील सर्वोच्च संस्था म्हणून क्रमवारी शिक्षकांमुळे नव्हे तर विद्यार्थ्यांमुळे राखून आहेत. 2002 ते 2016 या काळात देशातील वैज्ञानिक प्रकाशनांची संख्या जवळपास पाच पटींनी वाढली आहे. अंतराळ संदेशवहन, आयटी क्षेत्र, संशोधन आणि नाविन्यपूर्ण शोध, औषधीशास्त्र आणि रोगनिदानशास्त्र यासारख्या अनेक क्षेत्रांत आपण मजबूत पाय रोवून एतद्देशीय तंत्रज्ञान प्रस्थापित करत असून जेथे प्राथमिक विज्ञानातील मूलभूत तत्वे अत्यंत महत्त्वपूर्ण भूमिका निभावत आहेत. वैविध्याने नअलेल्या देशाच्या प्रत्येक कानाकोपऱ्यात

असलेल्या तरुणांना अंतर्गत आणि बाहेरचे दर्जेदार शिक्षण देऊन मजबूत करण्यासाठी सर्वोत्कृष्ट शक्य धोरणे, सुधारणा, पुढाकार, योजना, मोहिम याद्वारे बदल करण्यास कठीण असलेल्या व्यवस्थेची चौकट पुन्हा नव्याने आखण्यात सरकार सक्रीय भूमिका बजावत आहे. सर्वांना प्रवेश, समानता आणि दर्जा याच तीन प्रमुख घटकांवर विविध उपाययोजना आधारित आहेत. यातील बहुसंख्य उपाययोजना मूलभूत विज्ञान आणि मानजातीचा अभ्यास या देशातील उच्च शिक्षणाच्या पर्यावरणीय व्यवस्थेच्या प्रमुख घटकांच्या विद्यार्थ्यांना समान लाभ मिळवून देत आहे.

आयआयटी, आयआयएम्स, आयआयआयटी, आयआयएसईआर, ऐम्स, केंद्रीय विद्यापीठे, महाविद्यालये आदी नव्या संस्था आणि संस्थात्मक क्षमता वाढवण्याच्या उपायांसह सरकारकडून प्रत्येक स्तरावर युवकांसाठी शिक्षणाचा विस्तार हाती घेण्यात आला आहे.

देशाची वैज्ञानिक आणि तांत्रिक क्षमता जागतिक स्तरावरील सर्वोत्कृष्टतेच्या बरोबरीने वाढवण्यासाठी देशाच्या सध्याच्या शैक्षणिक स्रोतांमध्ये वाढ करण्याच्या दृष्टीने ग्लोबल इनिशिएटिव्ह ऑफ ऍकेडेमिक नेटवर्क्स (GAIN) स्थापन करण्यात आले असून त्याचा हेतू आंतरराष्ट्रीय वैज्ञानिक व व्यावसायिकांच्या गटांचा देशातील उच्च शिक्षण संस्थामध्ये सहभाग वाढवण्यास प्रोत्साहन देण्याचा आहे.

संशोधनातील नावीन्यपूर्ण भाोध आणि तंत्रज्ञानावर प्रभाव ;डच्छज्द :

देशातील प्रमुख संस्थांमध्ये सामाजिक महत्वाच्या क्षेत्रांत संशोधनाला दिशा देण्याचा हेतू

उच्चतर आविश्कार अभियान (UAY) %

जागतिक बाजारपेठेत भारतीय उद्योगांची स्पर्धात्मकता टिकवण्यासाठी उद्योगविशिष्ट गरजेवर आधारित संशोधनास चालना देण्यासाठी सुरु करण्यात आले.

राष्ट्रीय संस्थात्मक क्रमवारी चौकट (NIRF) %

उद्देश आणि दर्जेदार शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी बदलत्या निकषांवर आधारित उच्च शिक्षण संस्थांची वार्षिक क्रमवारी ठरवण्यासाठी.

उच्च शिक्षण वित्तपुरवठा संस्थेची स्थापना (HEFA) %

देशात मजबूत उच्च शिक्षण संस्था उभारण्यास जोरदार चालना देण्यासाठी भांडवली मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी स्थापन.

राष्ट्रीय शैक्षणिक कोठार (NAD) %

शैक्षणिक पुरस्कार आणि पदके ऑनलाईन पोहच आणि पुनप्राप्ती प्रणाली तसेच बनावट प्रमाणपत्रे, गुणपत्रके आदी गैरव्यवहार दूर करण्यासाठी आणि प्रमाणीकरणाची सुविधा मिळण्यासाठी डिजीटल कोठार.

स्वयंम प्रभा :

32 डीटीएच वाहिन्यांद्वारे चोवीस तास उच्च दर्जाचे शैक्षणिक कार्यक्रम प्रसारित करण्यासाठी प्रकल्प.

स्वयंम :

देशाच्या अगदी दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांनाही सर्व विषयांचा समावेश असलेले सर्वोत्कृष्ट दर्जाचे शिक्षण पुरवण्यासाठी व्यापक प्रमाणावर ऑनलाईन अभ्यासक्रम शिकवणारे एतद्देशीय बनावटभ्वे आयटी व्यासपीठ.

राष्ट्रीय डिजीटल ग्रंथालय :

पुस्तके, ई-शिक्षण साहित्य, ज्ञानकोश, नियतकालिके, प्रबंध, हिह्युज, संशोधन कार्य, लेख आदी संदर्भात ज्ञानाचे भांडार विद्यार्थी, व्यावसायिक, स्कॉलर्स आणि इतर रस असलेल्या लोकांपर्यंत पोहचवण्यासाठी राष्ट्रीय मालमत्ता उभारणे.

कॅम्पस कनेक्ट :

प्रा. विजय एम. घुबले

8P a g e

विद्यापीठ परिसरात 1 जीबीपीएस कनेक्टिव्हिटी आणि महाविद्यालयात 10 एमबीपीएस कनेक्टिव्हिटी पुरवून कॅम्पस परिसर वायफाय सुविधेने सज्ज करणे.

उच्च शिक्षणावरील अखिल भारतीय सर्वेक्षण (AISHE) %

देशातील सर्व उच्च शिक्षण संस्थांना समाविष्ट करून खात्रीलायक धोरणात्मक निर्णय आणि संशोधन करण्यासाठी सर्वेक्षण केले जाते.

रचनात्मक भाषासाठी राष्ट्रीय पुढाकार :

शिक्षणाचा आराखडा आणि पद्धती जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत पोहचव्यात यासाठी अभ्यासक्रमाचा इंटरनेटद्वारे मोफत प्रसार.

पोस्ट डॉक्टरल फेलोशिप्स :

विज्ञान आणि मानवजात अभ्यास विषयांतील तरुण संशोधकांना नवीन कौशल्ये आत्मसात करून आपले क्षितीज विस्तारीत करतानांच विविध क्षेत्रांत संक्रमण करून शैक्षणिक/संशोधन कारकीर्द सुरू करण्यासाठी तयार करणे.

युजीसी-बीएसआर प्राध्यापक फेलोशिप कार्यक्रम :

निवृत्तीकडे झुकलेल्या बुद्धीमान विज्ञान व तंत्रज्ञान शिक्षकांनी आपले संशोधनातील योगदान कायम राखण्यासाठी संधी म्हणून विद्यापीठातील मूलभूत विज्ञान संशोधन मजबूत करणे.

विद्यापीठ आणि महाविद्यालयांमध्ये विज्ञानाधारित उच्च शिक्षण व संशोधन मजबूत करण्यासाठी योजना :

संशोधन कार्यक्रमांना बळकटी देऊन उच्च शिक्षणातील संशोधनात सर्वोत्कृष्टतेला प्रोत्साहन देण्याचा उद्देश.

स्किल इंडिया :

आमच्या पंतप्रधानांची ही अत्यंत सुरेख योजना असून बेरोजगार युवक, उपेक्षित महिला आणि ग्रामीण लोकांना रोजगाराच्या संधीची शक्यता पडताळून त्यांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी शाश्वत उपजीविकेची साधने पुरवण्याच्या दृष्टीने योग्य ते कौशल्य पुरवण्यात येते.

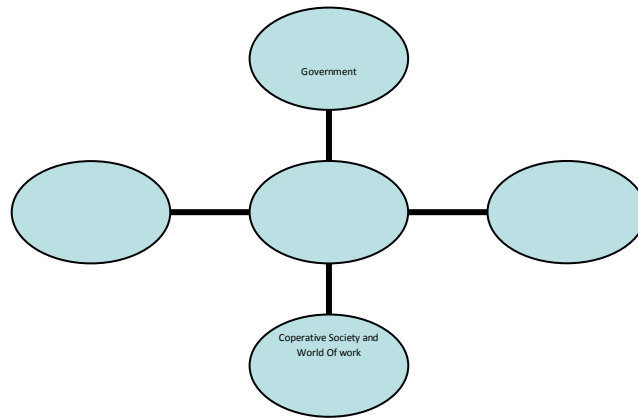
राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान :

शिक्षण ही राज्य सरकारची जबाबदारी असली तरीही राज्याच्या शैक्षणिक व्यवस्थेत दर्जेदार शिक्षणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी अंतर्गत सांघिक निधी पुरवठा करण्यात येतो. पारितोषिक व शिक्षा या तत्वानुसार ते काम करते.

पर्याय आधारित कर्ज व्यवस्था :

अभ्यासक्रमाची फेररचना करण्याकडे पाहण्याचा अत्यंत उत्कृष्ट असा दृष्टीकोन असून विद्यार्थी केंद्रित असा असेल तसेच विद्यार्थ्यांना राज्य, देश आणि जगाच्या शिक्षण व्यवस्थेत बहूदिशात्मक पर्याय निवडीसह अंतःविषयांसाठी भरपूर संधी उपलब्ध करून देण्या येणार आहे. तसेच या शिक्षण व्यवस्थेची मदत मूल्यांकन आणि रोजगारक्षमतेचे अडथळे दूर करण्यासही होणार आहे.

भारतीय युवक सक्षमीकरणाचे चार सूत्री मॉडेल :-

यावरून युवक आणि शिक्षण व्यवस्था विशेषतः मूलभूत विज्ञान आणि मानवजातीचा अभ्यास या विषयांसाठी गणनात्मकसुधारणांची गरज आहे. असे दिसते. विकसनशिल देशाच्या मर्यादित साधनसंपत्तीच्या अंतर्गत सध्याची व्यवस्था आणि धोरणांचे योग्य मिश्रण केल्यास आश्चर्यकारक परिणाम दिसून येणार आहेत. विद्यार्थीकेंद्रित शिक्षण व्यवस्था (CBSC)] मालकांच्या गरजांवर आधारित अभ्यासक्रम (NBSC)] आपली धोरणे आणि कार्यक्रमांच्या माध्यमातून सरकारने देऊ केलेला मदतीचा हात तसेच अशा प्रशिक्षित व बुद्धीमान तरुणांना समाज आणि उकामाच्या जगाने केलेला स्विकार हा चार सूत्री सकारात्मक पवित्रा तरुण व देशांना सक्षम करू शकतो. आपल्या सर्वोकृष्ट बुद्धीमत्तेसह भारतीय युवकांच्या सक्षमीकरणासाठी तयार केलेल्या चार सुत्री मॉडेलने आम्ही समारोप करत आहोत.

संदर्भ:

- 1) स्पर्धा परिक्षा जुन 2017
- 2) योजना जुन स्पर्धा 2017
- 3) लोकराज्य मे 2017